

АРХИТЕКТУРА ЁДГОРЛИКЛАРИНИ САҚЛАШ МУАММОЛАРИ (Самарқанд шаҳри мисолида) .

О.А. Асроров-магистрант,

Илмий раҳбар: арх.фан.доктори. Салимов О.М. (СамДАҚИ).

Архитектура тарихи қадим замонларга бориб тақалади. Тарихий манбаларнинг хабар беришига қараганда қадим даврининг ёдгорлиги бўлган *Сополитенада* 8 та оила яшаган. Уларни фақат уруғ жамоасигина эмас, балки ишлаб чиқариш манфаатлари ҳам бирлаштириб турган, кейинчалик уларнинг сафига патриархал тизим асосида 100 дан ортиқ, оилалар келиб қўшилган, катта оилалар жамоасини улар орасидан сайланган оқсоқол бошқарган. Оқсоқоллар ўз навбатида олий оқсоқоллар кенгашига бирлашган. Оқсоқоллар, одатда, жамоа - қишлоқ, ҳаёти билан боғлиқ барча масалаларни олий кенгаш орқали ҳал қилишган.

Маълумки, XX аср бошларида қабул қилинган ҳужжатлардан бири ўтмишнинг тарихий меросини, хусусан архитектура ёдгорликларини муҳофаза қилиш тўғрисидаги декрет бўлди. У туфайли биз халқимизнинг бир неча асрлик тарихий ҳаёти давомида яратган энг бой меросига эгамиз.

1920 йили Туркистон ишлари бўйича республика раҳбарияти ташаббуси билан қадимий ёдгорликларни, санъат ва табиатни муҳофаза қилиш бўйича Туркистон қўмитаси ташкил топилди, дастлаб 1924 йили Средазкомстарисда, кейин Узкомстарисда ўзгартирилган. Унинг вазифаси тарихий-маданий ва санъат ёдгорликларини сақлаш ҳамда уларни таъмирлашдан иборат эди.

Охириги йилларда тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ва муҳофаза қилиш ишларига жуда катта эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларида ажойиб иншоотларни тамирлаш сифатини кескин яхшилашга қаратилган бир қатор муҳим ҳукумат қарорлари қабул қилинди.

Давлатимизнинг маданий ва тарихий ёдгорликларга бўлган муносабати 2001 йил 30 августида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан қабул қилинган “Тарихий ва маданий ёдгорликларни муҳофаза қилиш ва қўллаш тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди. Қонун қурилиш манфаатларида маданий ва архитектура объектларини сақлаш, ёдгорликларни муҳофаза қилиш ва таъмирлаш билан бир қаторда меъморий ёдгорликлардан замонавий мақсадларда фойдаланиш масалаларини қўллаб чиқмоқда. Шунинг учун Самарқанд шаҳрининг архитектура ёдгорликларини сақлаш ишини ривожлантириш муаммоси бугунги куннинг энг реал ва истиқболли муаммоларидан бири ҳисобланади.

Тарихий ёдгорликларни сақлаш муаммоси нафақат Европа ва Россияда, балки Ўзбекистон Республикаси учун ҳам долзарб муаммодир. Республиканинг бой архитектура меросини қўллаш, уни замондошлар ва келгуси авлод учун сақлаш мавзусини ишлаб чиқишга бўлган мурожаати нафақат эстетик, балки иқтисодий жабҳада ҳам зарур, долзарб ва муҳимдир.

Архитектура ёдгорликларини замонавий қўллаш характерини аниқлаш услуби бугунги кунда Ўзбекистонда аниқ бир тўхтамга келмаган, чунки ҳар бир алоҳида ёдгорлик ёки ёдгорликлар гуруҳига маҳаллий, миллий, тарихий ва бошқа минтақалар анъаналарини ҳисобга олувчи индивидуал ёндошув талаб қилинади.

Архитектура ёдгорликларини замонавий шаҳар тузилишга киритиш муаммосини комплексли ҳал қилиш масаласига бағишланган ишларга “ЎзНИИП реставрация” институти томонидан Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларида жойлашган меъморий ёдгорликлари устида бир қатор йирик илмий тадқиқот ишлари, жумладан, тафсиялар, илмий асосланган лойиҳа ишлари бажарилган. Қуйидаги архитекторларнинг қатор мақола ва қўлланмалари шу мавзуга бағишланади: В.Воронина, И.Ноткин, Н.Гуляницкий, А.Иконников, В.Лавров, Ю. Маньковская, Е.Михайловский, М.Орлов, Ю.Ранинский, А.Салимов, А.Уралов ва бошқалар.

Ушбу соҳада катта назарий ва амалий ишлар Чехия, Германия, Польша, Руминия, Италия, Англия, Франция ва бошқа давлатлар архитекторлари томонидан қилинди. Таъкидлаш керакки, кўпгина бу ишлар катта шаҳарсозлик муаммоларини ишлаб чиқишга бағишланган (қайта таъмирланувчи шаҳарларнинг бош режасидан ёдгорликларнинг муҳофаза ҳудудини аниқлаш бўйича математик дастурларгача). Архитектура ёдгорликларини сақлаш услубини ишлаб чиқиш вазифаси жиддий ўрганишга мухтождир.

Илмий изланиш ва тадқиқот ишлари, Самарқанд шароитида бой архитектура меросини замонавий мақсадларда фойдаланиш асослари ва тамойилларини ишлаб чиқиш, хусусан шаҳар архитектура ёдгорликларини сақлаш шакллари ва муҳофаза ҳудудини ташкил этиш тамойилларини аниқлашдир.

Илмий изланиш ва тадқиқот услуби комплексли адабиёт, архив манбалари билан ишлаш, ёдгорликларни архитектуравий археологик ўлчаш, турли хил функциялар учун архитектура ёдгорликларини замонавий мақсадларга мослаштиришнинг миллий ва хорижий тажрибаларининг таҳлили. Магистрлик ишларида Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларида архитектура ёдгорликларини таъмирлаш ва мослаштириш бўйича муаммоларни лойиҳавий таклифлари қўлланилган, улар мазкур магистрлик диссертацияси учун тажриба базаси бўлиб ҳисобланади.

Муаллиф томонидан олиб борилаётган тадқиқот натижалари Самарқанд шаҳрининг архитектура ёдгорликларини ҳозирги кунга мослаштириб қўлланишнинг умумий тамойилларини ўрнатишга имкон беради. Меъморий ёдгорликнинг кенг миқёсида қўллаш бўйича материал тизимланади. Самарқандда шу кунгача сақланиб келган архитектура ёдгорликлари классификацияси ишлаб чиқилади. Самарқанд шаҳри ёдгорликларини замонавий талаб асосида қўллаш бўйича тавсия ва лойиҳа таклифлари берилади. Бунда: биноларнинг ижтимоий моҳияти, шаҳарсозлик шароитлари, бинонинг хажмлари – режалаштирилувчи тузилиши ва бадиий қиёфаси бирламчи бўлади.

Изланиш давомида олиб борилган тадқиқотлар натижасида олинган хулосалар ва тавсиялар илмий текшириш ва лойиҳа институтлари учун ҳамда институт талабалари томонидан бажариладиган битирув(диплом) ишларида қўллаш учун мўлжалланган.